

М. : Наука, 1991. – 230 с.

23. Недеялков В. П., Отаина Г. А. Нивхские рефлексивные глаголы и типология смысловых рефлексивов / В. П. Недеялков, Г. А. Отаина // Залоговые конструкции в разноструктурных языках – Л. : Наука, 1981. – С. 185–220.
24. Новикова К. А. Эвенский язык / К. А. Новикова // Языки народов СССР. – Л., 1968. – Т. 5. – С. 88–108.
25. Осипов Ю. М. Вопросы словообразования в современном тайском языке / Юрий Михайлович Осипов. – М. : Наука, 1969. – 79 с.
26. Основы иранского языкознания. Новоиранские языки : восточная группа. – М. : Наука, 1987. – 718 с.
27. Очерки по сравнительной семасиологии германских, балтийских и славянских языков / А. П. Непокупный, Н. Н. Быховец, В. А. Пономаренко и др. – К. : Довіра, 2005. – 367 с.

ПРИНЦИПИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИЧНОЇ ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В АНГЛІЙСЬКОМУ МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ БІЛІНГВІВ

ВАЛІГУРА О. Р.

Київський національний лінгвістичний університет

У загальному колі проблем міжмовних контактів і взаємодії мов особливе місце займають питання встановлення причин мовної інтерференції взагалі та фонетичної зокрема, з'ясування її ролі та функцій у психологічному, соціальному, нейрологічному й власне лінгвістичному планах. Разом з тим наукове розв'язання цієї проблеми стримується внаслідок наявності двох суперечливих обставин. По-перше, спроби формування теоретичних основ опису явища фонетичної інтерференції до недавнього часу здійснювалися переважно в межах структурно-функціонального підходу на підставі його методологічного інструментарію (див. праці У. Вайнрайха, Ю. О. Жлуктенка, М. К. Ісаєва, А. Є. Карлінського, А. А. Метлюк, Е. Хаугена). По-друге, стрімкий розвиток когнітивної лінгвістики привів до розуміння того, що раціональні засоби теоретичного опису фонетичної інтерференції повинні мати когнітивне підґрунтя. Цілком природно, що це спричинило значне підвищення актуальності розробки теоретичних передумов вивчення фонетичної інтерференції у площині когнітивно-дискурсивної парадигми лінгвістичного знання.

Тому метою нашої праці є обґрунтування когнітивно-дискурсивного підходу до вивчення інтерферованої фонетичної системи англійського мовлення носіїв української мови як теоретичного підґрунтя відповідного експериментально-фонетичного дослідження.

Аналіз теоретичних засад вивчення явища фонетичної інтерференції та його сутності як одного з проявів білінгвізму показав, що найпродуктивнішими для теоретичного опису функціонування зазначеного феномену у реальному мовленні є комунікативний і когнітивний підходи, доцільність використання котрих як методологічного інструментарію реалізації відповідних напрямів досліджень

витікає з нерозривності двох базових функцій мови: комунікативної (функціональної, прагматичної) та когнітивної (гносеологічної).

Проведений нами огляд сутності та методів, охоплених комунікативно-функціональною та когнітивною (когнітивно-дискурсивною) парадигмами, за вітчизняними та зарубіжними джерелами [1, с. 26–33; 3, с. 3–12; 4; 5, с. 143–148; 7; 8, с. 22–36; 10, с. 202–205; 14, с. 91–99] засвідчив, що зазначені парадигми відрізняються розмаїттям підходів, у межах яких склалися свої власні сфери досліджень, окреслилася своя проблематика та визначилися свої пріоритети.

Загалом *комунікативна* парадигма, будучи сформованою на підставі теорії мовної комунікації, є безперервно пов'язаною з формуванням прагматичної (функціональної) парадигми, що розглядає мову як знаряддя досягнення людиною успіху в суспільному й особистому житті. Концентрація уваги на людині з її системою уявлень, знань і цінностей дозволяє розуміти мову як явище когнітивного порядку, що використовується в комунікативних процесах, а функціонування мови в комунікації розглядається як опосередковане когнітивними операціями свідомості, що створює підґрунтя для з'ясування закономірностей їхньої взаємодії.

У контексті дослідження явища фонетичної інтерференції важливо розуміти, що однією з аксіом *когнітивної* парадигми постає вироблення уявлень про приховані ментальні механізми утворення категоріальної основи мовної діяльності свідомістю індивіда. За допомогою розроблених лінгвістами когнітивних моделей людський інтелект вивчається на підставі визнання мови як головної ментальної складової інфраструктури мозку. Відтак когнітивна наукова парадигма в лінгвістиці характеризується спрямуванням на вивчення мови як засобу отримання, зберігання, обробки, переробки й використання знань, на дослідження способів концептуалізації й категоризації певною мовою світу дійсності та внутрішнього рефлексивного досвіду [8, с. 32].

У сучасному мовознавстві роль об'єднуючого начала у конвергентному використанні когнітивного та комунікативного підходів відіграє *антропоцентризм* як філософсько-методологічний принцип, згідно з яким людина є центром і найвищою метою світобудови [8, с. 38]. Трансформування принципу антропоцентризму в екзистенціальну площину вивчення розумово-мовленнєвої діяльності індивіда надає можливості з'ясування когнітивної природи мисленнєвих актів ментального буття білінгва під час продукування інтерферованого мовлення.

Аналіз теоретичних розробок вітчизняних і зарубіжних авторів (С. А. Жаботинська, В. М. Манакін, Л. М. Мінкін, А. М. Приходько, З. Д. Попова, О. О. Селіванова, Й. А. Стернін, І. С. Шевченко), спрямованих на вивчення когнітивної природи мовленнєвої діяльності індивіда, показав, що процеси породження інтерферованого мовлення мають стохастичний характер. Тому вбачається, що методологічним засобом їх теоретичного дослідження є орієнтація на *синергетичний* підхід, який дозволяє розглядати інтерфероване мовлення як складну відкриту систему, що знаходиться в невірноваженому стані з притаманною їй здатністю до самоорганізації [8, с. 19–20, 34; 9, с. 3–9].

У межах синергетичної парадигми мовна особистість розглядається як складна, незамкнена, дисипативна система, інтегрована в навколишнє середовище, що і є джерелом мотивації її вербальної та невербальної поведінки. Поглиблюючи ідеї синергетики у контексті дослідження фонетичної інтерференції, слід уточнити, що мовна особистість взагалі й двомовна особистість зокрема є не просто системою, що саморегулюється і гнучко володіє навичками спілкування, але ще й інтелектуальною системою, що володіє різними типами знань. За цих обставин у фокус уваги синергетичного підходу до розгляду мовленнєвих явищ, зокрема феномену фонетичної інтерференції, потрапляють не тільки комунікативні проблеми інтерактивності (акомодация, перемикання кодів, дисипация, мітигация), але й проблеми когнітивного характеру – когнітивна ентропія (дисонанс), когнітивний консонанс, лінгвокогнітивний алгоритм гармонізації дискурсу [7, с. 204].

Оскільки комунікативні коди людської мови трактуються як явища нейрокогнітивного плану, то сучасні *психолінгвістичні* дослідження слід віднести до течій когнітивної парадигми, у межах якої розглядається явище фонетичної інтерференції у мовленні білінгва. Ще І. О. Бодуен де Куртене зазначав, що мовна комунікація пов'язана із мозком та психікою і має характеризуватися закономірностями функціонування психіки на відміну від фізичних або біологічних явищ, які можуть бути пояснені законами природознавчих наук. Бачення феномена вербальної діяльності як розумово-мовленнєвої знайшло своє відображення також у працях Л. С. Виготського, О. О. Леонтьєва, О. Р. Лурія, М. І. Жинкіна і пізніше закріпилось у якості головного постулату когнітивного напрямку в мовознавстві. Ідея нерозривної єдності когнітивного й комунікативного й визначає когнітивно-дискурсивну парадигму, інтегральною рисою котрої є те, що вона не обмежується описовим методом, а є холістичною моделлю пояснення мовної системи [7, с. 12–13], яка допускає широке використання досягнень суміжних наукових дисциплін. Так, характерною рисою вивчення когнітивних і комунікативних особливостей взаємодії засобів сегментного й надсегментного рівнів у мовленні білінгвів стало активне використання у фонетиці нових понять і моделей, розроблених на стиках із суміжними з нею науками: когнітологією, психологією, соціологією, нейрофізіологією, культурологією.

У колі інтересів *когнітивної фонетики* як нової галузі теоретичного та прикладного мовознавства, спрямованої на вивчення когнітивних процесів у їх лінгвальних проявах взагалі та когнітивних аспектів фонетичних явищ зокрема, увагу вітчизняних і зарубіжних мовознавців [2, с. 48–49; 12; 13, с. 10–51; 14, с. 91–99; 15, с. 193–218] привертає взаємодія одиниць сегментного й надсегментного рівнів мови з когнітивними процесами, що забезпечують отримання, опрацювання, зберігання й використання звукової інформації людини. Це уявляється цілком закономірним, оскільки теоретична можливість урахування когнітивного компонента у фонетичних дослідженнях закладена в системно-діяльнісному підході до мовленнєвої комунікації, а фонетична система мови розглядається як невід'ємний складник мисленнєвої діяльності людини, що тісно взаємодіє з іншими когнітивними процесами: сприйняттям, пам'яттю, увагою, уявою тощо. При цьому фонетична будова мовлення трактується нами

як частина когнітивної стратегії мозку під час утворення мовних моделей, спрямованих на чутливі зони мозку людини для сприйняття нею подальшої інформації, що дозволяє розглядати сегментні характеристики і просодію як частково нав'язаний конструктор когнітивної системи, що організує породження й сприйняття мовлення.

Виконаний вище аналіз сутності провідних положень та наукових уявлень щодо когнітивного та комунікативного підходів дозволив нам окреслити специфіку взаємодії когнітивних інтерферуючих і мовних інтерферованих елементів у фонетичній системі англійського мовлення українських білінгвів. Вихідним для з'ясування лінгвокогнітивних основ фонетичної інтерференції в англійському мовленні українців слугує положення про те, що пізнавально-розумова діяльність білінгва (когніція), яка ґрунтується на психічних функціях свідомості: мисленні, відчуттях, інтуїції і трансценденції (за К. Юнгом) та на їхній взаємодії з діяльністю позасвідомого, має безпосереднє відношення до причин виникнення інтерферованих елементів у мовленні білінгва.

До провідних чинників, що зумовлюють перебіг інтерферуючих актів когніції як першоджерела і основних видів результату своєрідного помилкового способу переробки інформації з наступним її спотворенням при продукуванні мовленнєвих повідомлень, уналежнюємо знання (енциклопедичні й лінгвістичні), менталітет і мовну здатність індивіда.

З позицій сучасного мовознавства *знання* як зміст ментальних репрезентацій або даних на рівні цих репрезентацій є самоорганізуючою й саморегулюючою системою, що рухається й змінюється відповідно до нових даних, куди входять мовні знання, позамовні знання та загальнофонові знання про світ [3; 8, с. 229]. Одиниці знань, що зберігаються у пам'яті й формують понятійну структуру мовного та позамовного досвіду, розглядаються як фрейми [6; 8, с. 397].

У нашому дослідженні фонетичної інтерференції теорію фреймових (сіткових) моделей М. Мінського розвинуто як моделі збереження фонетичних знань у пам'яті людини у вигляді інтонаційного фрейму, який витлумачуємо як структуру, компонентами якої є тон, гучність, фразовий наголос, ритм, темп, паузація. Наявність у системі способів породження мовлення окремого механізму його інтонаційного оформлення, підтверджена даними нейролінгвістичного дослідження мовлення, дозволяє стверджувати, що існують базові елементи певних інтонаційних фреймів висловлювань та мотивуюча контекст спілкування їх варіативна різноманітність. Таку інтонаційну фреймову структуру, яка ґрунтується на параметрах ядерних конструкцій, можна вважати універсальною для мов з акцентним ладом, зокрема для англійської й української мов.

Інтонаційний фрейм як формат знання включає пакет інформації щодо інтонаційного оформлення таких мовленнєвих сегментів, як інтонаційна група чи фраза. У свою чергу наявні окремі фрейми ядерних тонів, а також фрейми, що містять тональні, динамічні та темпоральні модифікації перед'ядерних і заядерних компонентів. Відтак кожному висловленню властивий певний набір інтонаційних фреймів у формі гештальтів як незмінного цілісного складника свідомості у вигляді структур і образів, що створює неповторну своєрідність

національної мови і надає можливість пояснити неадекватне інтонування англійських фраз, реалізованих українцями.

Щодо *менталітету* як способу сприйняття і розуміння світу, який зумовлюється сукупністю когнітивних стереотипів свідомості [7, с. 126–128], то убачається можливим визначити кореляції між менталітетом і інтонаційною організацією мовлення білінгвів, встановити існування взаємозв'язку національної ідентичності та інтонації. Так, надмірну кількість висхідних тонів в англійському мовленні українців, що є нетиповим для тональної системи англійської мови, можна пояснити ментальними характеристиками українців, позаяк закономірність вживання висхідного тону в фінальній позиції фраз замість спадного тону тлумачиться лінгвістами [11, с. 213–239] як підсвідоме вираження невизначеності та невпевненості індивіда у мовленні.

Мовна здатність як один з основних інтерферуючих елементів у мовленні білінгва є багаторівневою, ієрархічно організованою функціональною системою, що формується в психіці індивіда в процесі онтогенезу і слугує основою іншомовної компетенції, рівень сформованості якої є одним із провідних чинників ступеня вияву фонетичної інтерференції в комунікації.

До *інтерферованих* елементів, що набувають форми вимовного акценту в мовленні білінгва, відносимо не тільки помилки на фонетичному рівні (*mistakes*), але й ті викривлення та порушення системи й норми англійської мови (*mental errors*), які екстеріоризують фонетичне оформлення ментальних репрезентацій в нейродинамічних структурах головного мозку на сегментному й надсегментному рівнях [12, 13, с. 10–51].

Таким чином, сформована в роботі комплексна методологічна парадигма, побудована з урахуванням взаємодії основних положень лінгвокогнітивного й комунікативного підходів, дозволяє у теоретичному й експериментальному планах розглядати *фонетичну інтерференцію* як складне когнітивно-дискурсивне та культурно-комунікативне явище, що виникає в іншомовному мисленні і мовленні білінгва у формі певної сукупності фонетичних ознак, ступінь вияву яких залежить від ментальних, психологічних, соціальних і культурних чинників. Вимовний акцент як результат фонетичної інтерференції виникає внаслідок несвідомого переносу білінгвом фонетичних концептів первинної мови в структуру вторинної, а ступінь його вияву залежить не лише від відмінностей артикуляційних баз досліджуваних мов, особливостей фонетичної системи первинної мови білінгвів, а й від когнітивних чинників, таких як менталітет, знання та мовна здатність людини.

Отже, реалізований синтез парадигматичних елементів когнітивного та комунікативного напрямів дослідження фонетичної інтерференції у мовленні, який складає теоретичні передумови конкретного дослідження, дозволяє описати специфіку взаємодії лінгвальних та когнітивних механізмів породження, сприйняття та розуміння мовлення, а також множини диференційних ознак, супроводжуваних перебіг окремих актів, виникаючих внаслідок складної взаємодії мови й мислення білінгва.

До пріоритетних напрямів вирішення проблеми прояву фонетичної інтерференції в мовленні білінгва доцільно, на наш погляд, віднести, насамперед, з'ясування синергетичної природи мисленнєвих актів ментального

буття білінгва під час породження ним мовлення; обґрунтування та опис узагальненої моделі інтерферованого мовлення; виявлення психічних та нейрофізіологічних механізмів кодування і декодування комплексів фонетичних засобів на сегментному та надсегментному рівнях у процесі породження і сприйняття мовлення білінгвом, що дасть змогу отримати нові прикладні дані для виявлення феномену фонетичної інтерференції в англійському мовленні носіїв української мови, а також зробити внесок у розвиток міжмовних і міжкультурних студій в Україні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Калита А. А. Актуалізація емоційно-прагматичного потенціалу висловлення : [монографія] / Алла Андріївна Калита. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
2. Калита А. А. Фоноконцепт як категорія когнітивної фонетики / А. А. Калита // Матеріали за 4-а міжнародна научна практична конференція “Бъдещето проблемите на световната наука – 2008”. – София : “Бял ГРАД–БГ” ООД, 2008. – Т. 13. Филологични науки. – С. 48–49.
3. Кубрякова Е. С. Об установках когнитивной науки и актуальных проблемах когнитивной лингвистики / Е. С. Кубрякова // Известия АН. Серия литературы и языка. – 2004. – Т. 63. – № 3. – С. 3–12.
4. Кубрякова Е. С. Язык и знание : на пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в познании мира / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 560 с.
5. Левицький А. Е. Зіставний аспект дослідження мовних даних : проблеми та перспективи / А. Е. Левицький // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. пр. – К., 2007. – С. 143–148.
6. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский. – М. : Энергия, 1979. – 152 с.
7. Приходько А. М. Концепти і концептосистеми в когнітивно–дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем’єр, 2008. – 332 с.
8. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
9. Тарасова Е. В. Синергетические тенденции в современной лингвистике / Е. В. Тарасова // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія : Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – 2004. – № 500. – С. 3–9.
10. Шевченко И. С. Становление когнитивно–коммуникативной парадигмы в лингвистике / И. С. Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту імені В. Н. Каразіна. – 2004. – № 635. – С. 202–205.
11. Britain D. Linguistic change in intonation: the use of high-rising terminals in New Zealand English / D. Britain // The Sociolinguistics Reader. – L. : Arnold, 1998. – V. 1 : Multilingualism and Variation. – P. 213–239.
12. Cook N. Tone of Voice and Mind. The Connections between Intonation, Emotion, Cognition and Consciousness / Norman Cook. – Amsterdam : John Benjamins Publishing Company, 2002. – 294 p.
13. Durand J. Phonology, Phonetics and Cognition / J. Durand, B. Laks // Phonology, Phonetics and Cognition. – N. Y. : Oxford University Press, 2002. – P. 10–51.
14. Laver J. The Gift of Speech : Papers in the Analysis of Speech and Voice / J. Laver. – Edinburgh: Edinburgh University Press, 1991. – 400 p.
15. Tatham M. Cognitive Phonetics / M. Tatham // Advances in Speech, Hearing and Language Processing. – L. : JAI Press, 1990. – V. 1. – P. 193–218.